

**ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО;
МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО**

УДК 347.65/68
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.5.2.3>

БАБ'ЮК П.М.

**ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ У СПАДКОВІЙ СФЕРІ:
СУТНІСТЬ ТА МЕЖИ**

**EXERCISING OF SUBJECTIVE RIGHTS IN THE SUCCESSION FIELD:
ESSENCE AND LIMITS**

У статті розкрито сутність та межі здійснення права на заповіт та права спадкування як базових категорій суб'єктивних прав у спадковій сфері. Звернено увагу на необхідність розмежування правомочностей, що складають зміст суб'єктивних прав у спадковій сфері, і способи здійснення цього права. Під здійсненням суб'єктивних прав у спадковій сфері запропоновано розуміти вчинення їх суб'єктом (заповідачем, спадкоємцем), а у випадках, передбачених законом, – іншою уповноваженою особою, конкретних актів поведінки із використання тих правових можливостей, які визначені змістом цих прав, для задоволення інтересів їх суб'єкта. Здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері виражається у певних, конкретних актах поведінки суб'єкта, який це право здійснює. Останні прийнято називати способами здійснення суб'єктивного права. Виявлено особливості способів здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері, які полягають у тому, що всі вони є нормативно визначеними і мають юридичний характер (є односторонніми правочинами). Як правило, для здійснення досліджуваних прав передбачено виключні способи. Альтернативні способи передбачено лише для здійснення права на прийняття спадщини спадкоємцями, визначеними ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України. Наголошено на необхідності розмежування меж суб'єктивних прав у спадковій сфері і меж здійснення цих прав. Межі суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері визначаються тими правомочностями, які входять у зміст зазначених прав (право прийняти спадщину, право відмовитися від спадщини тощо). Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері визначаються встановленими законом вимогами до поведінки управомоченого суб'єкта (заповідача, спадкоємця) під час здійснення зазначених прав. Оскільки дієздатність суб'єкта є властивістю самого цього суб'єкта, а не його поведінки зі здійснення відповідного права, дієздатність суб'єкта розглядається як умова, а не межі здійснення суб'єктивного цивільного права у спадковій сфері. До меж здійснення права на заповіт віднесено встановлені законом вимоги до форми та змісту заповіту, а також положення про забезпечення майнових інтересів членів сім'ї та найближчих родичів заповідача під час спадкування за заповітом. Під межами здійснення права на спадкування запропоновано розуміти встановлені законом способи прийняття спадщини та способи відмови від спадщини, а також строки, в межах яких це право може бути здійснено.

Ключові слова: суб'єктивні права у спадковій сфері, право на заповіт, право на спадкування, прийняття спадщини, відмова від спадщини, способи здійснення права, межі здійснення права.

The article reveals the essence and limits of the exercising of the right to a will and the right of inheritance as basic categories of subjective rights in the field of inheritance. Attention is paid to the necessity to make a difference between the powers that make up the content of subjective rights in the field of inheritance, and ways to exercising of these rights. Under the exercising of subjective rights in the succession field is proposed to understand the commission of their subject (testator, heir), and in cases provided by law by another authorized person, specific acts of conduct for the use of those legal opportunities defined by the content of these rights, for satisfaction of the interests of their subject. The exercise of subjective civil rights in the succession field is expressed in certain, specific behavior acts of the subject who exercises this right. The latter are called ways of exercising subjective rights. The peculiarities of the ways of exercising subjective civil rights in the succession field are revealed, which consist in the fact that all of them are normatively defined and have a juridical character (they are unilateral transactions). As a rule, there are exceptional ways of exercising of the rights. Alternative ways are provided only for the exercising of the right to accept the inheritance by the heirs specified in part. 3, 4 Article 1268 of the Civil Code of Ukraine. It is emphasized the need to distinguish between the limits of subjective rights in the succession field and the limits of the exercising of these rights. The limits of subjective civil rights in the field of inheritance are determined by the powers that are part of these rights (the right to accept the inheritance, the right to renounce the inheritance, etc.). The limits of the exercising of subjective civil rights in the succession field are determined by the statutory requirements for the behavior of the authorized subject (testator, heir) in the exercising of these rights. Since the legal capacity of the subject is a quality of the subject itself, and not its behavior in the exercising the relevant right, the legal capacity of the subject is considered as a condition and not the limit of the exercising of subjective civil rights in the field of inheritance. The limits of the exercising of right to a will includes the statutory requirements for the form and content of the will, as well as the provisions on ensuring the property interests of family members and close relatives of the testator when inheriting the will. Under the limits of exercising of the right to inherit it is proposed to understand the statutory methods of acceptance of inheritance and methods of renunciation of inheritance, as well as the term within which this right can be exercised.

Key words: *subjective rights in the succession field, right to a will, right to inherit, acceptance of inheritance, renunciation of inheritance, ways of exercising the right, limits of exercising of the right.*

Постановка проблеми. Задоволення інтересів носіїв суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері, досягнення того правового і соціального ефекту, який закладений у відповідному суб'єктивному праві, досягаються завдяки здійсненню цих прав. Як слушно зазначив свого часу В.П. Грибанов, кожне суб'єктивне право становить соціальну цінність лише остільки, оскільки його можна реалізувати, тобто скористатися наданими цим суб'єктивним правом можливостями для задоволення матеріальних та культурних потреб управомоченої особи [1, с. 22].

Здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері передбачає надання управомоченій особі характерної для приватного права автономії волі та свободи визначення форм своєї поведінки для задоволення її майнових інтересів. Водночас під час здійснення суб'єктивних прав у спадковій сфері управомочений суб'єкт, діючи за власною волею і у своєму інтересі, повинен дотримуватися певних установлених законом вимог, які іменуються межами здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Отже, теоретичне розроблення проблематики здійснення суб'єктивних прав у спадковій сфері та його меж є затребуваним як із точки зору сучасної цивільно-правової науки, так і в контексті подальшого реформування спадкового права України, що набуває особливої актуальності у умовах системного оновлення (рекодифікації) цивільного законодавства України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці здійснення суб'єктивних прав приділена значна увага в роботах зі спадкового права. Йдеться про наукові доробки Ю.О. Заїки [2, с. 184–245], Л.В. Козловської [3, с. 200–280], О.П. Печеного [4, с. 143–164], М.Ф. Солонька [5, с. 3–15], О.О. Терехової [6, с. 4–12], І.Я. Федорич [7, с. 25–121].

Варто зазначити, що загально-цивілістичній проблематиці меж здійснення суб'єктивних цивільних прав присвячено цілу низку монографічних досліджень [1, с. 20–212; 8, с. 16–101;

9, с. 82–107; 10, с. 48–76]. Проте недостатньо розробленою є проблема меж здійснення суб'єктивних прав у спадковій сфері. У дослідженнях, присвячених здійсненню спадкових прав [3, с. 200–280; 4, с. 143–164; 7, с. 25–121; 11, с. 548–597], питанню про межі їх здійснення практично не приділено окремої уваги. Серед дослідників, які торкалися тих чи інших аспектів меж здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері, варто відзначити М.М. Дякович [12, с. 365–372], О.Л. Зайцева [13, с. 272–276], тому проблематику меж здійснення суб'єктивних прав у спадковій сфері сміливо можна віднести до однієї з найменш досліджених у науці цивільного права.

Метою статті є розкриття сутності та меж здійснення суб'єктивних прав у спадковій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сутність здійснення суб'єктивних прав досить ґрунтовно розкрита у цивільно-правовій літературі як з позиції загального вчення про здійснення суб'єктивних цивільних прав, так і в роботах, присвячених здійсненню власне спадкових прав.

Як зазначає Д.В. Горбась, здійснення суб'єктивного цивільного права – це добровільне вчинення уповноваженою особою активних чи пасивних дій, спрямованих на використання можливостей, закладених у суб'єктивному праві, для задоволення потреб носія цього права [14, с. 25].

Згідно з визначенням, яке сформулював О.О. Кот, здійсненням суб'єктивного права вважається фактичне вчинення тих дій, актів реальної поведінки особи, можливість вчинення яких надана цій особі шляхом закріплення за нею (набуття) суб'єктивного цивільного права [9, с. 18].

Досить широке розуміння здійснення права на спадкування пропонує І.Я. Федорич, включаючи до нього всі можливі юридичні варіанти волевиявлення (поведінки) особи стосовно вступу у спадкові правовідносини (прийняття спадщини, відмова від прийняття спадщини, неприйняття спадщини), правові наслідки відновлення права на спадкування, можливості розпорядження правом на спадкування (відмова від права на спадкування на користь іншої особи), перехід права на спадкування (спадкова трансмісія), правові наслідки відсутності суб'єктів здійснення права на спадкування (відумерлість спадщини), кореспондуючи праву на спадкування обов'язки спадкоємця (задовольнити вимоги кредиторів) та обов'язки спеціально визначених законом суб'єктів (вжиття заходів щодо охорони спадкового майна, управління спадщиною), зокрема нотаріуса, спрямовані на забезпечення здійснення права на спадкування [7, с. 60].

Остання точка зору багато в чому обумовлена законодавчим регулюванням цього питання у ЦК України [15]. Так, гл. 87, яка має назву «Здійснення права на спадкування», дійсно регулює не лише прийняття спадщини і відмову від прийняття спадщини, але й такі питання, як спадкова трансмісія, відумерлість спадщини, розподіл спадщини, перерозподіл спадщини, задоволення вимог кредиторів, охорона спадкового майна, управління спадщиною. На наш погляд, назва гл. 87 ЦК України не охоплює усіх питань, які регулюються нею, оскільки, якщо керуватися напрацьованим у цивілістичній доктрині розумінням сутності здійснення суб'єктивних цивільних прав, далеко не все з названого вище безпосередньо стосується здійснення права на спадкування. Дійсно, значна частина цієї глави регулює здійснення права на спадкування, а саме способи і строки прийняття спадщини, відмову від прийняття спадщини. Проте не є здійсненням права на спадкування визнання спадщини відумерлою чи, скажімо, задоволення спадкоємцями вимог кредиторів спадкодавця.

Варто зазначити, що у вітчизняній цивілістиці поза належною увагою залишено питання здійснення права на заповіт. Практично усі дослідження щодо здійснення суб'єктивних прав у сфері спадкування стосуються саме здійснення права на спадкування. Проте право на заповіт є важливим суб'єктивним цивільним правом, яке в Україні та в інших європейських країнах регулюється нормами спадкового права. Отже, під здійсненням суб'єктивних прав у спадковій сфері можна розуміти вчинення їх суб'єктом (заповідачем, спадкоємцем), а у випадках, передбачених законом, – іншою уповноваженою особою, конкретних актів поведінки з використання тих правових можливостей, які визначені змістом цих прав, для задоволення інтересів їх суб'єкта.

Здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері виражається у певних, конкретних актах поведінки суб'єкта, який це право здійснює. Останні прийнято називати способами здійснення суб'єктивного права.

За словами З.В. Ромовської, прийняття спадщини є одним із способів здійснення права на спадкування [16, с. 224]. Л.В. Козловська пише, що здійснення суб'єктивного права на спадкування можливе двома способами, а саме прийняттям спадщини та відмовою від її прийняття (неприйняття спадщини) [3, с. 279].

З такими підходами до розуміння способів здійснення права на спадкування важко повністю погодитися. Потрібно розмежовувати зміст суб'єктивних прав у спадковій сфері і фактичну поведінку зі здійснення цих прав. Відповідно до цього, право на прийняття спадщини

і на відмову від неї є елементами змісту права на спадкування, а не способами його здійснення, тобто потрібно розмежовувати правомочності, що складають зміст права на спадкування, і способи здійснення цього права.

У цьому аспекті більш правильно нам видається позиція О.П. Печеного, який у контексті права на прийняття спадщини виокремлює такі способи його здійснення, як подання заяви про прийняття спадщини нотаріусу (ч. 1 ст. 1269 ЦК України); визнання окремих категорій спадкоємців, наведених у ч. ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України, такими, що прийняли спадщину (тобто шляхом установлення презумпції прийняття спадщини цими спадкоємцями) [4, с. 149].

Погоджуючись загалом із підходом О.П. Печеного до розуміння способів здійснення права на спадкування, маємо уточнити лише те, що в другому випадку (стосовно спадкоємців, передбачених ч. ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України) способом здійснення права на спадкування є пасивна поведінка спадкоємця, яка полягає у неподанні ним чи його законним представником заяви про відмову від спадщини, хоча закон (ст. 1269 ЦК України) надає такому спадкоємцю чи його законному представнику можливість подати заяву про прийняття спадщини.

Щодо права на відмову від спадщини ЦК України, то його здійснення полягає у поданні спадкоємцем, а у певних випадках – від його імені його законним представником, нотаріусу чи посадовій або службовій особі органу місцевого самоврядування заяви про відмову від прийняття спадщини.

Способи здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері можна класифікувати за різними критеріями. Перш за все способи здійснення суб'єктивних цивільних прав класифікуються залежно від їх правової регламентації на ті способи, що регламентовані нормами права, й такі, що не регламентовані нормами права.

Екстраполюючи цей поділ на сферу спадкових відносин, можемо зазначити, що тут здійснення досліджуваних прав є регламентованим нормами права. ЦК України, як і кодифіковані акти цивільного законодавства інших європейських країн, достатньо детально регулюють як порядок складання заповіту, так і порядок прийняття спадкоємцями спадщини та (або) відмови від неї.

У зв'язку з вищенаведеним більшість передбачених спадковим правом процедур (складання заповіту, прийняття спадщини, відмова від спадщини) є доволі формалізованими і чітко прописаними у законі.

На законодавчій визначеності способів здійснення спадкових прав акцентують увагу вітчизняні дослідники [3, с. 277; 4, с. 143–164]. При цьому варто наголосити на тому, що нормативна визначеність характерна не тільки для способів здійснення права на прийняття спадщини, але й для інших суб'єктивних прав у спадковій сфері, зокрема для права на заповіт, права на відмову від спадщини.

Залежно від можливості здійснення відповідного суб'єктивного цивільного права лише єдиним чи кількома різними способами розрізняють виключні та альтернативні способи здійснення суб'єктивних цивільних прав. Широке втілення засад диспозитивності в цивільному праві загалом передбачає, що більш характерним для приватно-правових відносин є надання їх суб'єктам можливості здійснення своїх прав кількома альтернативними способами на вибір уповноваженого суб'єкта. Водночас для сфери спадкових відносин це не є характерним.

Стосовно права на заповіт, то для його здійснення законом передбачено виключний спосіб здійснення, а саме складання фізичною особою заповіту у формі і порядку, визначених законом. Хоча законодавство багатьох європейських країн надає заповідачеві можливість вибору щодо форми вчинення заповіту, ЦК України передбачає єдину допустиму форму заповіту, а саме письмову з нотаріальним посвідченням. До того ж, як підкреслено в літературі, законом передбачено вичерпний перелік видів заповіту і видів заповідальних розпоряджень [17, с. 76].

Щодо здійснення права на прийняття спадщини, то в цьому разі можна говорити про альтернативні способи його здійснення з огляду на закріплення у законодавстві України та більшості інших країн Європи кількох способів прийняття спадщини. Хоча варто зазначити, що з позиції законодавства України, якщо питання стосовно способів здійснення права на прийняття спадщини розглядати з прив'язкою до певних категорій спадкоємців, то альтернативність у виборі способу здійснення права на прийняття спадщини буде не завжди. Фактично про наявність альтернативних способів здійснення права на прийняття спадщини можна говорити лише стосовно спадкоємців, які не належать до категорій, передбачених ч. ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України. Для всіх інших спадкоємців законодавство України передбачає виключний спосіб здійснення права на прийняття спадщини, а саме подання відповідної заяви нотаріусу або службовій чи посадовій особі органу місцевого самоврядування.

Стосовно права на відмову від спадщини, то зі змісту ст. 1273 ЦК України випливає, що для здійснення цього права передбачено виключний спосіб, а саме подання нотаріусу або посадовій чи службовій особі органу місцевого самоврядування відповідної заяви про це.

Таким чином, для здійснення суб'єктивних прав у спадковій сфері законодавство України передбачає загалом виключні способи здійснення кожного з них. Виняток становить лише право на прийняття спадщини стосовно пільгових категорій спадкоємців (ч. ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України), для яких передбачено два альтернативні способи здійснення цього права.

Ще однією класифікацією способів здійснення суб'єктивних цивільних прав є їх поділ на види залежно від правових наслідків використання того чи іншого способу здійснення суб'єктивного цивільного права. За цим критерієм способи здійснення суб'єктивних цивільних прав можна поділяти на фактичні і юридичні.

Норма про те, що заповіт є одностороннім правочином, прямо передбачена у законодавстві деяких країн Європи. В ЦК України подібної норми немає, проте розуміння заповіту як одностороннього правочину у вітчизняній літературі є загальноприйнятим [2, с. 79; 16, с. 85; 17, с. 77; 18, с. 76; 19, с. 133; 20, с. 6–7].

Розпорядження майном на випадок смерті шляхом складання заповіту відповідає усім ознакам правочину, адже це дія заповідача, дія правомірна, вольова, спрямована на настання цивільно-правових наслідків після смерті заповідача у вигляді набуття призначеними у заповіді спадкоємцями права на спадкування, виникнення права вимоги у відказодержувача за заповідальним відказом і кореспондуючого йому обов'язку спадкоємця, який прийняв спадщину, встановлення сервітуту.

Отже, здійснення права на заповіт відбувається шляхом вчинення дії юридичного характеру – правочину. За законодавством України та більшості інших країн Європи, йдеться про односторонній правочин.

Способи здійснення права на прийняття спадщини теж проявляються у юридичних діях. Насамперед це стосується подання спадкоємцем заяви про прийняття спадщини, що теж трактується як односторонній правочин [7, с. 207; 12, с. 369; 16, с. 224].

Разом із прийняттям спадщини шляхом подання відповідної заяви нотаріусу у літературі нерідко говориться про «фактичний» спосіб прийняття спадщини [21, с. 255–256; 22, с. 319–320]. Видається, що вживання цього терміна обумовлено термінологією ЦК УРСР 1963 р. [23, с. 903], ст. 549 якого до дій, що свідчать про прийняття спадщини, відносила фактичний вступ спадкоємця в управління чи володіння спадковим майном. У законодавстві зарубіжних країн, особливо пострадянських, і зараз передбачено такий спосіб прийняття спадщини. Проте чинний ЦК України такого способу здійснення права на спадкування не передбачає. Водночас для визначених законом категорій спадкоємців передбачена презумпція прийняття спадщини (ч. ч. 3–4 ст. 1268 ЦК України).

Щодо прийняття спадщини особами, зазначеними у ч. ч. 3–4 ст. 1268 ЦК України, постає питання про юридичну природу цього способу здійснення права на прийняття спадщини. Зі змісту ст. 1268 ЦК України випливає, що такі особи вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо з їхнього боку не було вчинено відмови від прийняття спадщини, тобто наявна вольова правомірна поведінка спадкоємця, яка проявляється у його бездіяльності. Таку пасивну поведінку спадкоємця слід вважати здійсненням права на спадкування.

Щодо можливості кваліфікації такої пасивної поведінки спадкоємця як правочину, то ще М.М. Агарков, аналізуючи сутність правочину як юридичної дії, слушно наголошував на тому, що в цьому контексті поняття юридичної дії охоплює не тільки дію у власному сенсі цього слова, але й бездіяльність, тобто прояв внутрішнього стану, що виражається у відсутності дій [24, с. 216]. Така позиція отримала підтримку в сучасній літературі з проблем спадкового права. Так, Ю.О. Заїка зазначає, що фактичне прийняття спадщини за своєю правовою природою являє собою односторонній конклюдентний правочин, оскільки його дії свідчать про ставлення до майна як до свого [21, с. 256]. Схожу точку зору висловлює Р.І. Таш'ян [19, с. 133].

У цьому разі варто виходити з того, що, хоча ст. 202 ЦК України визначає правочин як дію особи, відповідно до ст. 205 ЦК України, у випадках, установлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням. Тлумачення наведених двох положень ЦК України націлює на те, що, за загальним правилом, правочин становить дію особи, тобто активну форму поведінки, проте, як виняток, у прямо передбачених договором чи законом випадках вчинення правочину може полягати у пасивній поведінці (мовчанні). Власне, один із таких винятків передбачено ч. ч. 3–4 ст. 1268 ЦК України: мовчання спадкоємця свідчитиме про вчинення ним одностороннього правочину – прийняття спадщини.

Отже, про який зі способів прийняття спадщини не йшлося би, всі вони полягають у вчиненні спадкоємцем одностороннього правочину. Також відмова від спадщини, яка, згідно з ЦК України, полягає у поданні нотаріусу відповідної заяви, теж є одностороннім правочином.

Нині у науці не сформульовано єдиного розуміння сутності меж здійснення суб'єктивних цивільних прав.

Так, Д.В. Горбась пропонує розуміти під межами здійснення суб'єктивних цивільних прав конкретні, установлені законодавством або договором вимоги, яких зобов'язана дотримуватися уповноважена особа, здійснюючи суб'єктивне право [25, с. 3].

За визначенням М.О. Стефанчука, межами здійснення цивільних прав є передбачені актами цивільного законодавства чи правочином способи, якими уповноважена особа може набути тих можливостей, що містяться в юридичному закріпленні цих прав [10, с. 51].

Щодо наведених підходів до визначення поняття меж здійснення суб'єктивних цивільних прав, то нам найбільше імпонує перший, згідно з яким межі здійснення суб'єктивних цивільних прав постають як певні вимоги до поведінки особи під час здійснення свого права. Саме цей підхід, на наш погляд, найбільшою мірою відповідає сутності меж здійснення цивільних прав, закладеній у ст. 13 ЦК України. Положення останньої закріплюють певні вимоги, яким повинна відповідати поведінка суб'єкта під час здійснення права.

Розуміння меж здійснення суб'єктивних прав як певних вимог до поведінки уповноваженого суб'єкта під час здійснення ним свого права дає змогу відмежувати їх від меж самого суб'єктивного права. В літературі іноді ці категорії ототожнюють, виходячи з того, що межами права є межі його здійснення [26, с. 117–118; 27, с. 431]. Проте, за словами Н.С. Кузнецової, межа суб'єктивного права є встановленою мірою поведінки [28, с. 255]. Розвиваючи цю точку зору, О.О. Кот зазначає, що межа суб'єктивного права як моделі поведінки визначається тими правомочностями, що входять до змісту цього права [9, с. 85].

Отже, вважаючи методологічно правильним розрізняти поняття меж права і меж його здійснення, будемо виходити з того, що межі суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері визначаються тими правомочностями, які входять у зміст зазначених прав (право прийняти спадщину, право відмовитися від спадщини тощо). Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері визначаються встановленими законом вимогами до поведінки уповноваженого суб'єкта (заповідача, спадкоємця) під час здійснення зазначених прав.

Стосовно спадкових прав такі вчені, як М.М. Дякович [12, с. 365], О.Л. Зайцев [13, с. 273–275], виокремлюють такі межі їх здійснення: суб'єктивні (визначені рамками цивільної дієздатності суб'єкта права); часові (в законі можуть бути визначені терміни здійснення певних прав); межі, що визначаються залежно від способу здійснення права.

Щодо наведеної позиції зазначимо, що серед сучасних вітчизняних науковців набула поширення точка зору, за якою дієздатність суб'єкта трактується як умова (передумова) здійснення суб'єктивних прав [9, с. 35; 10, с. 155]. В контексті здійснення суб'єктивних спадкових прав Л.В. Козловська розглядає правосуб'єктність як передумову спадкових правовідносин у механізмі правового регулювання [3, с. 199].

Вважаємо останню позицію правильною. Як вже зазначалося, межами здійснення суб'єктивних прав у спадковій сфері є встановлені законом вимоги до поведінки уповноваженого суб'єкта під час здійснення ним відповідного суб'єктивного права. Отже, дієздатність суб'єкта стосується саме цього суб'єкта, а не його поведінки зі здійснення відповідного права, тобто наявність обсягу дієздатності, необхідної для здійснення суб'єктивного права, є умовою здійснення права. Якщо суб'єкт не має необхідного обсягу дієздатності, він взагалі не може здійснювати відповідне суб'єктивне право, отже, не може йтися про межі здійснення таким суб'єктом цього права, тому дієздатність суб'єкта ми розглядаємо як умову, а не межі здійснення суб'єктивного цивільного права у спадковій сфері.

Подальшу характеристику меж здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері будемо проводити з прив'язкою до окремих категорій цих прав.

Щодо меж здійснення права на заповіт О.Л. Зайцев зазначає, що вони полягають у законодавчо визначених межах (ст. 13 ЦК України) здійснення уповноваженою особою (ст. 1234 ЦК України) права щодо розпорядження власним майном на випадок смерті, яке обмежене вимогами до здійснення правочинів (тією мірою, що не суперечить спадковим правовідносинам) [13, с. 273–275]. І.А. Бірюков підкреслює, що закон хоч і надає фізичній особі право на свій розсуд скласти заповіт, проте встановлює межі, в яких вона може діяти під час його укладання [29, с. 35].

У законодавстві України та інших європейських країн норми, що стосуються спадкування заповітом, охоплюють питання щодо здатності скласти заповіт, вимог до форми заповіту, видів заповідальних розпоряджень, визначення умов у заповіті, забезпечення інтересів членів сім'ї та найближчих родичів тощо. Дієздатність заповідача ми схильні розглядати як умову існування в особи права на заповіт, а не як межу здійснення цього права. Водночас якщо виходити з того, що існує право на заповіт як суб'єктивне цивільне право, а сам заповіт є правочином, то встановлені законом вимоги до заповіту щодо його форми й змісту цілком можна розглядати як межі здійснення права на заповіт. В одних країнах ці межі виявляються більш широкими, оскільки законодавство допускає кілька альтернативних форм заповіту, а в інших – доволі вузькими, коли заповідач не має можливості вибору форми заповіту, оскільки законодавство закріплює лише одну допустиму його форму.

Іншим проявом меж здійснення права на заповіт є законодавчо встановлені вимоги до його змісту. З позиції загальних положень особа (особи), яка вчиняє правочин, вільна у визначенні умов, що становлять його зміст. Проте для заповіту така свобода зазвичай є обмеженою, адже законодавство і практика багатьох країн базуються на закритому переліку видів заповідальних розпоряджень.

Крім того, до меж здійснення права на заповіт можна віднести норми, які спрямовані на забезпечення інтересів членів сім'ї та найближчих родичів. В одних європейських країнах для цього передбачена система резерву, в інших (зокрема, в Україні) – право на обов'язкову частку.

Щодо здійснення права на спадкування, то в законодавстві України та інших європейських країн перш за все одержують регулювання способи здійснення цього права. У законодавстві чітко визначається, яка саме поведінка спадкоємця розглядається з точки зору правопорядку як прийняття спадщини, а яка свідчить про його відмову від спадщини. У різних країнах Європи законодавство містить неоднакові підходи до нормативного закріплення способів прийняття спадщини і способів відмови від спадщини. В окремих правових системах законодавство передбачає можливість здійснення права на прийняття спадщини кількома способами на вибір спадкоємця, тоді як в інших передбачено лише один спосіб прийняття спадщини. Отже, закріплюючи в законодавстві способи здійснення права на спадкування, законодавець тим самим встановлює межі здійснення цього права.

Крім того, у законодавстві як України, так і більшості інших країн Європи встановлено строки, в межах яких спадкоємець може здійснити своє суб'єктивне право на спадкування. Строки теж можна розглядати як межі здійснення суб'єктивного права на спадкування, оскільки ними окреслюються часові рамки, в межах яких спадкоємець має висловити свою волю на прийняття спадщини чи відмову від неї.

Висновки. Підсумовуючи наведене, можемо дійти таких висновків.

1) Здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері полягає у вчиненні управомоченою особою конкретних актів поведінки в межах тих правомочностей, що окреслені змістом цих прав. Специфіка суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері проявляється в тому, що їх здійснення можливе лише нормативно визначеними способами, які мають юридичний характер (є односторонніми правочинами). Як правило, для здійснення досліджуваних прав передбачено виключні способи. Альтернативні способи передбачено лише для здійснення права на прийняття спадщини спадкоємцями, визначеними ч. 3, 4 ст. 1268 ЦК України.

2) Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав у спадковій сфері визначаються встановленими законом вимогами до поведінки управомоченого суб'єкта (заповідача, спадкоємця) під час здійснення зазначених прав. До меж здійснення права на заповіт варто відносити встановлені законом вимоги до форми та змісту заповіту, а також положення про забезпечення майнових інтересів членів сім'ї та найближчих родичів заповідача під час спадкування за заповітом. Під межами здійснення права на спадкування потрібно розуміти встановлені законом способи прийняття спадщини та способи відмови від спадщини, а також строки, в межах яких це право може бути здійснено.

Список використаних джерел:

1. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. Москва : Статут, 2000. 411 с.
2. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток. Київ : КНТ, 2007. 288 с.
3. Козловська Л.В. Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав у цивільному праві України : дис. ... докт. юрид. наук. Київ, 2016. 465 арк.

4. Печений О.П. Механізм здійснення суб'єктивних спадкових прав. *Приватноправові механізми здійснення і захисту суб'єктивних прав фізичних та юридичних осіб* / за ред. В.Л. Яроцького. Харків : Юрайт, 2013. С. 143–164.
5. Солонько М.Ф. Здійснення прав суб'єктами спадкових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 18 с.
6. Терехова О.О. Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2012. 18 с.
7. Федорич І.Я. Здійснення права на спадкування за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2018. 236 арк.
8. Дерюгина Т.В. Пределы осуществления гражданских прав. Москва : Зерцало-М, 2010. 246 с.
9. Кот О.О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. Київ : Алерта, 2017. 494 с.
10. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2008. 184 с.
11. Харьковская цивилистическая школа: грани наследственного права / под ред. И.В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2016. 608 с.
12. Дякович М.М. Охорона і захист сімейних прав нотаріусом. Київ : Істина, 2014. 520 с.
13. Зайцев О.Л. Межі здійснення прав суб'єктами спадкових правовідносин. *Право і безпека*. 2012. № 4 (46). С. 272–276.
14. Горбась Д.В. Поняття та сутність здійснення суб'єктивних цивільних прав. *Особливості здійснення суб'єктивних прав учасників цивільних відносин* / за заг. ред. В.В. Луця. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. С. 9–25.
15. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435–IV / Верховна Рада України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
16. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Спадкове право. 2-ге вид. Київ : Дакор, 2013. 304 с.
17. Кухарев О.Є. Проблеми обмеження свободи заповіту у спадковому праві України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2017. Вип. 6. Т. 1. С. 75–78.
18. Калаур І.Р. Сучасні тенденції щодо форми заповіту. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 16. С. 76–79.
19. Таш'ян Р.І. Односторонні правочини у цивільному праві. Харків : Право, 2010. 200 с.
20. Шевчук Л.В. Заповіт як підстава виникнення правонаступництва у цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 17 с.
21. Заїка Ю.О. Прийняття та відмова від спадщини. *Особливості здійснення суб'єктивних прав учасників цивільних відносин* / за заг. ред. В.В. Луця. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. С. 254–261.
22. Кухарев О.Є. Теоретичні та практичні проблеми диспозитивності в спадковому праві. Київ : Алерта, 2019. 498 с.
23. Цивільний кодекс Української РСР 1963 р. *Кодифікація цивільного законодавства на українських землях* / за ред. Р.О. Стефанчука, М.О. Стефанчука. Київ : Правова єдність, 2009. Т. 2. С. 777–910.
24. Агарков М.М. Понятие сделки по советскому гражданскому праву. *Избранные труды по гражданскому праву* : в 2 т. Москва : Статут, 2012. Т. 1 : Социальная ценность частного права и отдельных институтов общей части гражданского права. С. 208–229.
25. Горбась Д.В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с.
26. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / за заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. 320 с.
27. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: академічний курс : підручник. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 264 с.
28. Кузнецова Н.С. Развитие гражданского общества и современное частное право Украины. *Вибрані праці* / Н.С. Кузнецова. Київ : Юридична практика, 2014. 544 с.
29. Актуальні проблеми спадкового права / за ред. Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка. Київ : КНТ ; ЦУЛ, 2014. 336 с.